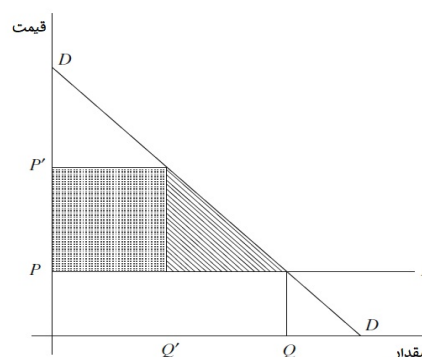

رانت جویی

Rent Seeking

واژه رانت در اقتصاد به معنای «اجاره»، «سود» و «بهره» گفته می‌شود که این واژه بیشتر با مفهوم «رانت زمین» یا «بهره مالکانه» توسط «دیوید ریکاردو» (David Ricardo, 1817) شناخته می‌شود. ریکاردو اصطلاح رانت را در کتاب «اصول اقتصاد سیاسی و مالیات‌ستانی» خود به عنوان «عایدی حاصل از اختلاف زمین‌ها از لحاظ باروری» تعریف می‌کند. طبق نظریه ریکاردو «رانت زمین برابر است با اختلاف ارزش ناشی از محصولات کشاورزی زمین مرغوب با محصولات کشاورزی زمین نیمه مرغوب یا نامرغوب بدون هیچ نوع ارتباطی با فعالیت مالکان به دست می‌آید». اصطلاح «رانت جویی» از مفهوم «رانت انحصاری» علم اقتصاد نشئت می‌گیرد. رانت انحصاری درآمد به دست آمده به وسیله یک فرد از مطالبه قیمت انحصاری است (گانیک، ۱۳۸۵). در همین راستا رانت جویی به سرمایه‌گذاری‌هایی اشاره دارد که به دنبال ایجاد انحصار هستند. از آنجاکه عمده این سرمایه‌گذاری‌ها غیرمولد هستند، موجب ایجاد هزینه‌های اجتماعی می‌شود که عموماً بر منافع آن پیشی می‌گیرد. هزینه‌های اجتماعی رانت بسیار بیشتر از هزینه‌های لابی‌گری برای به دست آوردن امتیازات انحصاری است.

نمودار ۱. رانت جویی منبع: Tullock, 1967

اصطلاح «رانت جویی» توسط کروگر (Krueger) در سال ۱۹۷۴ جنبه عمومی یافت، اما پیش از او تالوک (Tullock) در سال ۱۹۶۷ مطالعات بسیاری در مورد آن انجام داده بود. در نمودار ۱ اگر خط DD تقاضای کالا و PP هزینه کالا و قیمت آن باشد، در یک بازار رقابتی در قیمت P، مقدار Q از کالا فروخته خواهد شد. اگر انحصار برقرار باشد انحصارگر مقدار Q' در قیمت P' به جای قیمت P خواهد فروخت.

تئوری متعارف انحصار بیان می‌کند که زیان خالص جامعه (Net Loss to Society) یا مازاد رفاه از دست رفته معادل مساحت مثلث هاشورخورده و برابر کالایی است که نه خریداری شده و نه تولید شده است. مساحت مستطیل نقطه‌چین هم مقدار انتقالی از جیب مصرف‌کننده به جیب انحصارگر یا همان رانت/انحصاری است. از آنجاکه همه آنها عضو یک جامعه واحد هستند، زیان خالص اجتماعی در این انتقال وجود نخواهد داشت.

مشکل این تئوری آن است که انحصار را بدون هزینه و برگرفته از قوانین طبیعی می‌داند و فرض می‌کند که از تخصیص بهینه منابع برای ایجاد انحصار استفاده شده است (Tullock, 1967).

آثار اولیه تالوک و کروگر (Krueger) بر این نکته تأکید دارند که سودجویی صاحبان کسب‌وکارها تخصیص منابع را به سمت ایجاد انحصار سوق خواهد داد، تا آنجاکه آخرین دلار هزینه شده برای ایجاد انحصار با منافع آن برابری کند. طبق این فرض مستطیل نقطه‌چین زیان خالص جامعه خواهد بود و هیچ انتقالی از جانب خریداران به جیب انحصارگر انجام نخواهد پذیرفت مگر زبانی که به دلیل تخصیص منابع به فعالیت‌های نامولد صورت گرفته باشد؛ از جمله ایجاد تعرفه‌های وارداتی به منظور ایجاد انحصار.

تابع هزینه‌های اجتماعی رانت جویی برخلاف الگوی کلاسیک نه یک تابع خطی، بلکه تابعی غیرخطی با هزینه‌های فزاینده یا کاهنده است (Tullock, 1967).

به‌طور کلی دو نوع رانت جویی وجود دارد: نوع اول در مورد قوانین یا اقدامات اجرایی است که در آن امتیازهای

1. on the Principles of Political Economy and Taxation

بازاری خاصی به بعضی افراد داده می‌شود درحالی‌که امتیازاتی نیز از دیگران گرفته می‌شود. نوع دوم رانت‌جویی مربوط به قوانین یا اقداماتی است که منجر به توزیع مجدد ثروت در جامعه می‌شود. تلاش در جهت تحت تأثیر قرار دادن قوانین و اجرای آنها بخشی از فعالیت‌های معمول در هر نظام دموکراسی است. زمانی‌که شهروندی رأی می‌دهد انتظار دارد نماینده‌ای برگزیده شود که به قوانین همسو با منافع او رأی دهد. رأی‌دهی معمولی رانت‌جویی نیست. رانت‌جویی اقدامات مشروع و قانونی است (غیر از رأی‌دادن) که درصددند قوانین یا اجرای آن را به گونه‌ای تغییر دهند که فرد یا گروهی را به زیان فرد یا گروه دیگر بیشتر منتفع سازند (گانیک، ۱۳۸۵).

عمده مباحث رانت‌جویی بر این پایه استوار است که رانت توسط دولت ایجاد می‌شود، اما وجود کارتل‌ها و تراست‌های بخش خصوصی این فرض را بی اعتبار می‌کند. اگرچه تمرکز قدرت و ثروت در دستان دولت به انحصار می‌انجامد، اما حوزه‌هایی هم وجود دارد که رانت‌جویی بخش خصوصی موجب زیان خالص برای اجتماع می‌شود.

از میان تمام کسانی که به دنبال رانت‌جویی هستند، تنها عده خیلی موفق به دریافت آن می‌شوند. همانند یک مسابقه بخت‌آزمایی که عده زیادی بلیت می‌خرند، چند نفر مقدار زیادی پول برنده می‌شوند و عده زیادی مبلغی کم یا زیاد را از دست می‌دهند. بدین ترتیب، رانت‌جویی موجب بازتوزیع ثروت نیز می‌شود. اگر برای یک موقعیت فرضی ده نفر لابی‌گر مبالغ یکسانی را صرف حمایت از نماینده خود در مجلس کنند، تنها یکی از آنها این موقعیت را به دست خواهد آورد و ثروت از جیب ده نفر دیگر، به جیب یک نفر منتقل خواهد شد. این بازتوزیع به دو صورت موجب اتلاف منابع خواهد شد: اول اینکه لابی‌گران می‌توانستند منابعشان را

برای فعالیت‌های مولد هزینه کنند و دوم اینکه تخصیص منابع اقتصادی به دلیل انحصارجویی دچار اختلال شده است. در ادبیات اقتصاد سیاسی معمولاً بیان می‌شود که رانت‌جویی با فساد سیاسی رابطه مستقیم و زیان‌های رفاهی ناشی از رانت‌جویی زیاد و گاهی تا ۵۰ درصد GDP نیز شامل می‌شود. برای نمونه، در ترکیه در سال ۱۹۶۸ حدود ۱۵٪ و در هندوستان در سال ۱۹۶۴ حدود ۷٪ GNP بوده است (Krueger, 1974). همچنین، زیان‌های رفاهی ناشی از رانت‌جویی در آمریکا از ۵۰٪ GNP در سال ۱۹۸۵ تا ۳٪ GNP در سال‌های مختلف، متغیر بوده و در کنیا در سال ۱۹۸۰ برابر با ۳۸٪ GDP بوده است (مولر، ۱۳۹۵).

کتاب‌شناسی

گانیک، جیمز پاتریک (۱۳۸۵). درک دموکراسی: رویکردی بر انتخاب عمومی (تحلیل اقتصادی نهادهای سیاسی)، ترجمه محسن رنایی و محمد خضری، تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

مولر، دنیس سی. (۱۳۹۵). انتخاب عمومی، تحلیل اقتصادی قواعد بازی اجتماعی از دیکتاتوری تا دموکراسی، ترجمه حجت ایزدخواستی، عباد تیموری، میرهادی حسینی، بهروز صادقی، اباذر کریمی، هما مؤذن و حمید هوشمندی، تهران: انتشارات نور علم.

Buchanan, J., R. Tollison, and G. Tullock, Eds. (1980). *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*, College Station: Texas A and M University Press.

Krueger, A.O. (1974). "The Political Economy of the Rent-Seeking Society", *American Economic Review*, 64, 291–303.

Ricardo, David (1817). *on the Principles of political economy and taxation*, John Murray, London: Albemarle- Street.

Tullock, G. (1967). "The Welfare Cost of Tariffs, Monopolies, and Theft", *Western Economic Journal (now Economic Inquiry)*, 5, 224–232.

Tullock, G. (1980). "Efficient Rent Seeking", In: Buchanan, J., Tollison, R. and Tullock, G., Eds., *Toward a Theory of Rent Seeking Society*, College Station: Texas A and M University Press.

امیر جباری

دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران